

معانی و اقسام زکات و آثار آن (۲)

حضرت زهرا سلام الله علیها در خطبه شریف فدکیه می فرمایند: **جَعَلَ اللَّهُ ... الزَّكَاةَ تَزْكِيَةً لِلنَّفْسِ، وَنَمَاءً فِي الرِّزْقِ**

ترجمه: خداوند زکات را پاک کننده جان و افزایشنده روزی قرار داد.

برای فهم دقیق این روایت مهم، لازم است به واکوی معنای جامعی از زکات پردازیم. علامه طباطبایی زکات را به معنی رویدن و رشد گیاه می داند، به طوری که صالح، پربرکت و ثمربخش باشد.^۱ صاحب کتاب «العین» زکات مال را پاک شدن آن می داند.^۲ علامه طباطبایی تزکیه را تطهیر معنا می کند و تطهیر را زایل کردن پلیدی ها و آلودگی ها می داند.^۳ ایشان در جایی دیگر، زکات را به هرس کردن شاخه های زاید درخت تشبیه می کند که موجب نمو بهتر و میوه درشت تر می شود. علامه مصطفوی در معنای زکات به نقل از مفردات راغب می گویند «إذا حصل منه نمو و برکة» زکات، در جایی گفته می شود که از آن عمل، نمو و برکت حاصل شود. ایشان سپس به بیان نظر نهایی خود می پردازند: «هو تنحیة ما لیس بحق و إخراج عن المتن السالم؛ و ذلك كإزالة رذائل الصفات عن القلب و تنحیة الأعمال السيئة عن برنامج الحياة الانسانی و إخراج حقوق الناس عن المال...»^۴ زکات عبارت است از زدودن چیزی که شایسته نیست در جایی باشد و بیرون کردن آن چیز از متن سالم؛ مثل ازاله صفات رذیله از روح و زدودن اعمال سوء از برنامه حیات انسانی و خارج کردن حقوق مردم از اموال خود و ...

اگر بخواهیم از تمام معانی فوق، معنایی جامع استخراج کنیم باید گفت زکات یعنی تطهیر کردن شیء از راه زدودن چیزهایی که مانع پاکی آن هستند و شایسته نیست در آن شیء باشند؛ زدودنی که نتیجه آن، علاوه بر طهارت، ایجاد نمو و برکت در آن شیء است. بهترین مثال برای این معنا، همان هرس کردن درخت از شاخه های

^۱ المیزان، ج ۲۰، ص ۲۹۸

^۲ مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۱۲

^۳ المیزان، ج ۶، ص ۱۰

^۴ التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۴، ص ۳۳۷

زائد است. این کار، موجب می‌شود درخت از زوائد تطهیر شود و نتیجه این تطهیر، نمو بهتر درخت و میوه های آن و برکت در آن است. زکات روح عبارت است از تطهیر آن به واسطه زدودن ناپاکی‌ها و چیزهایی که با روح سنخیت ندارند. این زدودن موجب نمو و تعالی و رشد و ارتقاء روح می‌شود.

زکات مال نیز به معنای تطهیر مال به واسطه خارج کردن حقوق مردم از مال خویشتن است. بخشی از مالی که از طریق زمین به دست می‌آید، مانند گندم و جو، به فقرا و مساکین و ... تعلق دارد. پس این بخش از مال باید زدوده شود تا تطهیر گردد. این زدودن، نه تنها موجب نقصان در مال نمی‌شود، بلکه به واسطه برکتی که خدا به آن می‌دهد، نمو می‌یابد. اما متأسفانه انسان‌ها بخل می‌ورزند و از اعطای آن، خودداری می‌کنند و ترس از کم شدن آن دارند؛ غافل از آن که اگر آن را پردازند مال آنها برکت خواهد کرد.

در عرف رایج است که زکات را بر زکات مال تطبیق می‌کنند؛ اما با تبیینی که از معنای جامع زکات نمودیم مشخص می‌شود که زکات مال، یکی از مصادیق زکات است که عرف، انس بیشتری با آن دارد و می‌پندارد که تنها مصداق زکات همین مصداق است، حال آن که از معنای گفته شده بر می‌آید که زکات، مخصوص مال نیست و می‌تواند بر مصادیق مختلفی صدق کند. روایات نیز مؤید این مطلب هستند و در روایات متعددی وارد شده که برای هر چیزی زکاتی است؛ «لکلّ شیء زکاة» به عبارت دیگر در هر چیزی زوائدی است که باید زدوده شود تا موجب تطهیر و نمو آن شیء شود. در مباحث بعد به بیان انواع زکات خواهیم پرداخت.